

ביאורים

כלל חשוב בכל מפגש עם מציאות כלשהי הוא להתבונן מה הם 'נתוני הפתיחה' שלה, מהיכן היא התחילה, ומתוך זה להתבונן על התהליכים שקרו וקורים לה, ועל מצבה כיום.

אם נרצה להתבונן על העולם בו אנו חיים, כדאי לשים לב לנתוני הפתיחה שלו: "והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום". מהו אותו חושך העוטף את הארץ מתחילת בריאתה? המהר"ל מסביר שהחושך הוא ההעדר. ניתן להדגים זאת בעזרת משל. אם ננסה להכניס אדם לחדר חשוך המלא בדברים יקרי ערך, בעיניו הם יאבדו הרבה מערכם, ורק כאשר נדליק את האור, הם יקבלו משמעות אמיתית. העולם הזה הוא עולם גשמי, וממילא דבקים בו החיטורן וההעדר. מדוע? כי כל דבר גשמי, לרבות שכל האדם, הוא מוגבל - היכולות שלו מוגבלות, האפשרויות להוציא את עצמו אל הפועל מוגבלות, וגם עצם הקיום שלו מוגבל.

לעומת זאת התורה היא אור - "כי נר מצווה ותורה אור". התורה היא רוחנית, ההפך הגמור מן העולם הזה המוגבל, בתורה לא שייכת כלל מציאות של חיטורן.

כמה שנים לאחר בריאת העולם, התרחש המפגש הגדול: האור - התורה, יצאה מתוך החושך - "כשמעכם את הקול מתוך החושך", והתגלתה לעם ישראל. עם ישראל זכה לקבל תורה, ולהיות חלק מן האור האלוהי שאינו מוגבל ואינו פלג. ברגע שזכו ישראל לדבוק בתורה על ידי אמירת "נעשה ונשמע", הם זכו להתגבר על ההעדר, ולהשתחרר מן המוות. לכן אמרו חז"ל שברגע שישאל אמרו נעשה ונשמע הם זכו לגבור על מלאך המוות ולהשתחרר ממנו, ולולי חטא העגל היו זוכים לחיות חיים נצחיים.

זהו קולו של ריבונו של עולם. הקול הנשמע מתוך החושך, הקול שבא מהחושך, מתמודד עימו יוצא ממנו וגובר עליו, ובקול זה דבק עם ישראל המקבל תורה, המנצח את החיטורן והמוות, המתרוכם מהשקיעה בעולם החומר וזוכה לרוכס את העולם עימו.

לכן, כמו במשל החדר החשוך שלעיל, העולם הזה כשלעצמו מאבד את ערכו האמיתי אם הוא חסר את האור האמיתי - אורה של תורה.

הרחבות

• במה חטא אדם הראשון?

לפיכך אלמלי לא חטא האדם... לא נגזרה על האדם מיתה פלג. כך הזהיר הקב"ה את אדם הראשון: "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות" [בראשית ב, יז]. הר"ן מסביר שאזרה זו איננה רק איום בעונש, במובן הפשוט של המילה. הקב"ה מגלה לאדם הראשון שהמיתה היא עצם האכילה מעץ הדעת. מדוע? הגוף מצד עצמו אינו יכול להתקיים לנצח, גם אם האדם ישמור עליו באופן המושלם ביותר. לעומת זאת, הנפש של האדם, כלומר הצד הרוחני שלו, אינה דבר שמתבלה לעולם. לכן, ככל שהאדם יגביר את כוח הנפש שלו הוא יהיה חזק יותר, ואילו כאשר יגביר את כוח הגוף, על חשבון כוח הנפש, הוא יהיה חלש יותר.

על פי אחת מהדעות המובאות בגמרא, עץ הדעת היה חיטה [סנהדרין ע:]. הר"ן מסביר שהחיטה מבטאת את המשיכה הראשונית של האדם אל החומר, כיוון שהיא המאכל הבסיסי המקיים את גוף האדם. לפיכך, הקב"ה הזהיר את אדם הראשון שאם יימשך אחר הכוח החומרי המצוי בחיטה הוא יחזק את כוח גופו על חשבון כוח הנפש שלו. וכך באמת קרה - בעקבות אכילתו של אדם מעץ הדעת הוא נהיה גופני יותר וממילא נעשה חלש יותר. בשל כך - "נגזרה עליו מיתה" [דרשות הר"ן דרוש ראשון, ד"ה "וזהו אצל"'].
למור יומי פאנימי - תפארת ישראל

שאלות לדין

לפי דברי המהר"ל, מה הופך את החיים של האדם לבעלי משמעות? למה העולם החומרי, ללא התורה, מוגדר חושך?

באור זה, פאשר נתן השם יתברך להם התורה השכלית, אשר השכל נבדל מן החומר, אשר דבק בחומר ההעדר². ואין התורה השכלית כמו שכל האדם, שהוא מצרף אל החומר, ובשביל שהשכל מצרף אל החומר לכה מצרף שכל האדם גם כן אל ההעדר, ואינו נמלט מן הפנות. ולפיכך אלמלי לא חטא האדם, והיה נוטה אחר החמדה והתאווה החומרית לעשות החומר עקר, והיה שכל האדם נבדל מן החומר, לא נגזרה על האדם מיתה פלג³. רק היה חי לעולם. וכל זה מפני שמצד השכל אין ראוי שיהיה העדר ומיתה, וההעדר והמיתה הוא מצד החומר בלבד. ולכן פאשר חטא ונטה אל התאווה החומרית, אז נגזרה המיתה. כי ההעדר דבק בחומר, פאשר ידוע.

וכאשר נתנה תורה לישראל, אשר התורה אין לה צירוף וחבור פלג אל החומר, ולכן נקראה בשם אור, דכתיב (משלי ו, כ): כי נר מצוה וכו', כי האור מתחסס בכל מקום אל המציאות, והחשך אל ההעדר. כמו שאמר במדרש (ויקרא רבה יח, א): חשך זה מלאך הפנות. פרוש כי מלאך הפנות הוא כח ההעדר, ראוי שינקרא חשך, מפני שהוא מבטל המציאות, אשר נקרא בשם אור, שאין לה דבר יותר נמצא מן האור, כי הוא נותן מציאות לכל שאר דבר. כי בחשך, אף על גב שהדבר נמצא, אינו נחשב נמצא. וכן ההעדר נקרא חשך, שהרי על ידי החשך הדבר בלתי נמצא. וכאשר ראוי אל התורה המציאות, אין שולט עליו ההעדר, לפי חזק המציאות אשר יש אל התורה, שהוא שכל נבדל מן החמרי ולכן אין דבק בה ההעדר.

וזה שאמר (דברים ה, ט): ויהי כששמעכם את הקול מתוך החשך. באור זה, כי אף שבכל הנמצאים דבק ההעדר שנקרא חשך, אבל התורה אין ההעדר דבק בה. והיה הקול יוצא מתוך החשך, וכל אשר יוצא מתוך דבר אחר, אי אפשר שלא יהיה גובר עליו, שאם לא כן לא היה יוצא ממנו, שהיה ההעדר מבטל שלא היה יוצא אל הפועל. וכאשר הקול, שהוא יציאת התורה אל הפועל, שזהו ענין הקול פאשר התבאר למעלה, היה יוצא אל הפועל מתוך ההעדר, מזה תדע כי התורה השכלית היא גוברת על ההעדר. והבן דבר זה היטב מאד. וזה שהביא רבי יוחנן שאין ההעדר דבק בתורה.

באור ענין זה, ה' נתן לישראל את התורה¹ הרוחנית. הרוחני נבדל מהגשמי, שבחומרי דבק² החיטורן והחידלון. התורה שונה מהאדם, מפני שהאדם על אף היותו רוחני, הוא מצורף אל הגשמי, ומפני שהצד הרוחני של האדם מחובר לגשמי גם אליו שייך החידלון ואינו נמלט מהמוות. לכן כיון שחטא האדם והלך אחר החמדה והתאווה החומרית, עשה את החומר לעיקר. אם לא היה חוטא היה הרוחני עיקר, ואז הצד הרוחני היה נבדל מהחומר, ולא היתה עליו גזרת המיתה, והיה חי לעולם, מפני שמהצד הרוחני אין ראוי שיהיה החסרון והמיתה. החסרון והמיתה הם מהצד החומרי בלבד, לכן כאשר חטא ונטה אחר התאוות החומריות דבק בו החסרון והמוות, כי המוות דבק בחומר כפי שידוע.

לתורה אין חיבור עם החומר כלל, לכן נקראת התורה אור, כמו שנאמר: כי נר מצווה ותורה אור. האור הוא ביטוי למציאות והחושך מבטא את החידלון, כמו שנאמר במדרש: חושך זה מלאך המוות. פירוש הדברים, מלאך המוות הוא כח שלילת המציאות, לכן ראוי לו השם חושך, שהוא שולל את המציאות. שהיא מכונה אור, כי אין דבר שממחיש את המציאות כמו האור, שהאור נותן מציאות לכל נמצא. בחושך אין הדברים שנמצאים נחשבים כנמצאים. וכן שלילת המציאות נקרא חושך, כי על ידי החושך נחשב הדבר כבלתי נמצא. מאחר ולתורה ראוי המציאות, מפני חזק מציאותה, לפי שהתורה היא רוחנית, לכן לא דבק בה החיטורן והחידלון.

זוהי כוונת הפסוק: ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך. באור הדבר, בכל הנבראים הגשמיים דבק ההעדר, החיטורן, שנקרא חושך, אבל בתורה אין העדר. בשעת מתן תורה היה הקול יוצא מתוך החושך. דבר היוצא מדבר אחר הוא בהכרח בעל מעלה גבוהה יותר, כי אם לא היה כן לא היה מצליח לגבור עליו ולצאת ממנו, כי ההעדר שבו היה בולם אותו מלצאת אל הפועל. הקול, שהוא יציאת התורה אל הפועל, כמו שהתבאר בפרק ל, יצא מתוך החושך. דבר זה מלמדנו שאין חיטורן בתורה, כי התורה גברה על ההעדר. הבן דבר זה היטב. זוהי כוונת רבי יוחנן שאין ההעדר דבק בתורה.

המיתה לחומר ולא לשכל הנבדל מהחומר

התורה, שהיא המציאות, נקראת אור. מלאך המוות, שהוא ההעדר, נקרא חושך. אין העדר דבק בתורה

